

چکیده تحقیق

بررسی و تبیین سهم عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان دوره متوسطه نظری شهر اصفهان

صفورا ایزدچی - دکتر فاطمه بهرامی

خلاصه:

به منظور تبیین سهم عوامل مؤثر بر خلاقیت، متغیرهای مورد مطالعه به صورت طرحی توصیفی - پیمایشی اجرا گردید. ۱۰۰ نفر دانش‌آموز دوره متوسطه نظری، از دو منطقه مرکزی و حاشیه‌ای شهر اصفهان به صورت تصادفی گزینش شدند.

نتایج نشان داد که عامل‌های برون‌گرای، هویت پیشرفت، عزت نفس و انگیزش پیشرفت تحصیلی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده با خلاقیت رابطه معنادار وجود دارد و عامل‌های تبیین‌کننده سهم خلاقیت عبارتند از: برون‌گرایی، انگیزش، پیشرفت تحصیلی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده و روش تدریس معلم. در ضمن بین دختران و پسران از نظر خلاقیت تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

مقدمه:

الف - مطالعه منابع مربوط به موضوع مورد تحقیق:

بدون تردید بحث درباره ویژگی‌های رفتاری و شخصیتی نوجوانان و جوانان، این پربهترین و پرنرژدی‌ترین سرمایه‌های هر جامعه از بیشترین اهمیت برخوردار است و اما زمانی که خصیصه‌های شخصیتی نوجوانان را در بستر خلاقیت‌های ذهنی و نوآوری‌های علمی و هنری مورد ارزیابی قرار می‌دهیم، اهمیت و ارزشمندی چنین بحث و نگرشی مضاعف خواهد بود، چرا که امروزه در عصر گسترش روزافزون علوم و فنون و حاکمیت صنایع و فناوری برتر، مسأله‌ای که بیش از هر چیز دیگر توجه کارگزاران جوامع صنعتی را به خود جلب کرده است، نوآوری‌ها و خلاقیت‌های ذهنی و در نتیجه شناسایی، هدایت و حمایت از صاحبان اندیشه‌های خلاق و مولد است. از سوی دیگر مطالعات انجام شده در زمینه ویژگی‌های زیستی، روانی و اجتماعی صاحبان تفکر واگرا و مبتکران و مخترعان حاکی از آن است که شکوفایی خلاقیت‌های ذهنی بیشتر در دوران نوجوانی و جوانی پدیدار می‌شود.

لذا بحث درباره جوان و خلاقیت یعنی سخن گفتن درباره باارزش‌ترین و سرنوشت‌سازترین مفاهیم و پدیده‌های عصر ستیز علمی و حاکمیت برترین یافته‌های فناوری نو.

حقیقت این است که خلاقیت به معنای خاص آن، به مثابه برترین ویژگی ذهنی انسان مولد و متفکر، خود نشانی است از رشد متعادل و متعالی شخصیت و پاسخی است به نیاز همیشه انسان به شکافتن بن‌بست‌ها و راه یافتن به فراترها (افروز، ۱۳۷۲).

در این تحقیق سه دسته از عوامل در نظر گرفته شد که عبارتند از:

۱- عوامل فردی (که خود عبارت است از وابستگی به میدان قضاوت و درک مطلب، منبع کنترل درونی و بیرونی، انگیزش پیشرفت تحصیلی، عامل Q_1 و H شخصیت کتل، برون‌گرایی، عزت نفس، هویت پیشرفت)

۲- عوامل خانوادگی (که عبارتند از وضعیت اقتصادی - اجتماعی، نگرش نسبت به آزادی فرزند و ساخت خانواده)

۳- عوامل آموزشی (که شامل روش تدریس معلم و خلاقیت معلم)

در این جا لازم است در مورد ویژگی Q_1 و H توضیح مختصری داده شود.

عامل Q_1 کتل: این عامل در حد ارزش‌های مثبت خود، نشان می‌دهد که فرد مصمم عادت دارد که خود را به تنهایی راهبری کند. اما بدون آن که لزوماً در روابط خود با دیگران سلطه‌جو باشد.

عامل H کتل: این عامل در رابطه با شخصیتی است که گسیخته‌خو، کشیده‌قد، بنیادی و فطری است، چه نشان‌دهنده مجموعه علائم فروماندن در خود، خرده‌بینی و ظاهری آراسته

آموزه شماره ششم صفحه ۱۱

نمایه

می‌شود.

ج - ابزارهای مورد استفاده :

۱- پرسشنامه سنجش خلاقیت (جمال عابدی)

۲- آزمون قضاوت و درک مطلب .

۳- آزمون اجزاء فلانگان .

۴- آزمون برون‌گرایی آیزنک .

۵- آزمون H و Qp .

۶- آزمون هویت پیشرفت .

۷- آزمون عزت نفس کوپراسمیت .

۸- آزمون جایگاه مهار راتر .

۹- آزمون انگیزش پیشرفت تحصیلی .

۱۰- آزمون پایگاه اقتصادی - اجتماعی .

۱۱- آزمون ساخت خانواده .

۱۲- آزمون نگرش نسبت به آزادی فرزند .

۱۳- آزمون روش تدریس معلم .

لازم به ذکر است که تمام پرسشنامه‌های ذکر شده در بالا یا قبلاً اعتبارسنجی گردیده و یا در صورت استفاده برای اولین بار در ایران توسط محقق پایایی سنجی شد که همگی از اعتبار بالایی برخوردار هستند .

د - روش جمع‌آوری اطلاعات :

بعد از نمونه‌گیری و انتخاب دانش‌آموزان شرکت‌کننده در این تحقیق به صورت تصادفی ، پرسشنامه‌ها در ساعات معین به صورت جداگانه و تک تک طی چند هفته توزیع و جمع‌آوری شد و بعد از نمره‌گذاری ، داده‌ها به کمک روش‌های آماری ، رگرسیون چند متغیره ، رگرسیون چند متغیره گام‌به‌گام ، آزمون تعقیبی شفه ، تحلیل واریانس یک‌راهه و دو راهه ، کوواریانس و تحلیل عوامل مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت .

نتایج :

ابتدا به کمک رگرسیون چندگانه ارتباط بین هریک از

است ، که گاهی در روان‌گسیخته‌گونه‌هایی که در آستانه روان‌گسستگی هستند ، مشاهده می‌شود و در بیرون از قلمرو مرضی کاملاً بهنجار است . فردی که در این عامل دارای نتایج منفی است ، فردی است بی‌نهایت کمرو که خود را کمتر می‌داند ، کند است و در بیان مطالب خود دچار مشکلاتی است .

بیان هدف‌ها :

۴-۱ : هدف کلی :

تعیین و تبیین سهم عوامل مؤثر در پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان متوسطه دوره نظری .

۴-۲ : اهداف اختصاصی :

تعیین رابطه بین عوامل فردی (شامل قضاوت و درک مطلب ، وابستگی به میدان ، درون‌گرایی و برون‌گرایی ، ویژگی H و Qp ، هویت پیشرفت ، عزت نفس ، کنترل درونی و برونی ، انگیزش پیشرفت تحصیلی) با خلاقیت در دانش‌آموزان دوره متوسطه نظری ، تعیین رابطه خانوادگی (شامل پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده ، ساخت خانواده ، نگرش نسبت به آزادی فرزند) با خلاقیت در دانش‌آموزان دوره متوسطه نظری .

تعیین رابطه بین عوامل آموزشی (شامل خلاقیت معلم ، روش تدریس معلم) با خلاقیت در دانش‌آموزان دوره متوسطه نظری .

تعیین تفاوت بین دختران و پسران با متغیر خلاقیت .

روش اجرای تحقیق :

الف - آزمودنی‌ها :

جامعه آماری در این مطالعه شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر دوره متوسطه نظری نواحی پنجگانه آموزش و پرورش شهر اسفهان در سال تحصیلی ۷۹-۷۸ می‌باشد که با توجه به محل دبیرستان به دو دسته حاشیه‌ای و مرکزی تقسیم شدند . روش نمونه‌گیری در این پژوهش ، روش نمونه‌گیری « چند مرحله‌ای ^(۱) » می‌باشد . در این تحقیق حجم نمونه ۱۰۰ نفر انتخاب شد .

ب - نوع تحقیق :

تحقیق حاضر تحقیقی است توصیفی ^(۲) پیمایشی است . بنابراین پرسشنامه‌های ^(۳) استاندارد و محقق ساخته ، جهت گردآوری اطلاعات تهیه گردید که در زیر به این پرسشنامه‌ها اشاره

- 1- Multistage sampling method
- 2- Description
- 3- Questionnaire

برون‌گرایی، هویت پیشرفت، عزت نفس، انگیزش پیشرفت تحصیلی، وضعیت اقتصادی - اجتماعی خانواده با اخلاقت دانش‌آموز رابطه معنادار دارد و بقیه عوامل با اخلاقت رابطه معناداری را نشان نداده است.

متغیرهای مستقل و اخلاقت مورد بررسی قرار گرفت که نتایج در جدول شماره ۱ آمده است و در مرحله بعدی سهم هر یک از عوامل یاد شده بر اخلاقت به کمک رگرسیون گام به گام محاسبه گردید که نتایج در جدول شماره ۲ آمده است.

نتایج مندرج در جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که عوامل‌های

جدول شماره ۱: جدول همبستگی اخلاقت با متغیرهای دیگر

مرز طبیعی	روش تدریس معلم	قدرت در خانواده	جمعیت خانواده	هویت	وضعیت اقتصادی
۲۰۰/۱۳۰۵	۲۰۰/۱۴۴	۲۰۰/۰۸۰۸	۲۰۰/۰۰۱۶	۲۰۰/۰۷۰	۲۰۰/۲۶۹۳
x=۰/۰۹۹	x=۰/۰۷۸	x=۰/۲۱۳	x=۰/۴۹۴	x=۰/۰۷	x=۰/۰۰۴

آزادی فرزند	منبع کنترل درونی	انگیزش پیشرفت	برون‌گرایی	عزت نفس	تفاوت‌دورگ مطلب	وابستگی به پدیان
۲۰۰/۰۶۷۷	۲۰۰/۰۱۸۸	۲۰۰/۳۳۰۷*	۲۰۰/۴۴۰۸*	۲۰۰/۱۹۲*	۲۰۰/۰۵۲۵	۲۰۰/۱۴۰۹
x=۰/۲۵۳	x=۰/۲۲۷	x=۰/۰۰۰۱	x=۰/۰۰۰۱	x=۰/۰۲۹	x=۰/۳۰۳	x=۰/۰۸۲

خانواده ۲۳/۴٪ و بالاخره روش تدریس معلم ۱۷/۵٪ از سهم اخلاقت را تبیین می‌کنند.

نتایج این تحقیق نشان داد که بین اخلاقت پسر و دختر در حالت کلی و در تعامل با سایر عوامل ذکر شده نیز تفاوت معناداری وجود ندارد.

نتایج جدول شماره ۲ نشان‌دهنده مقدار بتای به دست آمده برای عوامل مؤثر بر اخلاقت به کمک رگرسیون گام به گام می‌باشد که سهم چهار عامل مؤثر بر اخلاقت مشخص شده است که به ترتیب عبارتند از برون‌گرایی، انگیزش پیشرفت تحصیلی، وضعیت اقتصادی - اجتماعی و روش تدریس معلم، که برون‌گرایی، ۱۲/۳٪ و انگیزش تحصیلی ۴۶/۸٪ و پایگاه اقتصادی - اجتماعی

جدول شماره ۲: سهم متغیرهای مؤثر بر اخلاقت

متغیر	B	خطای معیار ضریب	ضریب بتا	مقدار F	سطح معناداری F
برون‌گرایی	۱/۳۷	۰/۲۷	۰/۴۶۱	۵/۱۴۱	۰/۰۰۰۱
بایباند	۱۱۰/۷۰	۵/۲۳	—	۲۰/۷۶	۰/۰۰۰۱
برون‌گرایی	۱/۲۰	۰/۲۶	۰/۴۰۶	۴۶۵	۰/۰۰۰۱
انگیزش پیشرفت تحصیلی	۰/۲۰	۰/۰۶	۰/۲۸۰	۳/۲۲	۰/۰۰۱۸
بایباند	۷۸/۰۶	۱۱/۲۵	—	۶/۸۸	۰/۰۰۰۱
برون‌گرایی	۱/۱۹	۰/۲۵	۰/۴۰	۴۶۸	۰/۰۰۰۱
انگیزش پیشرفت تحصیلی	۰/۱۹	۰/۰۶	۰/۲۶۵	۳/۱۰	۰/۰۰۲۵
وضعیت اقتصادی-اجتماعی	۲/۴۱	۰/۱۵	۰/۱۷۹	۲/۰۵	۰/۰۲۳
بایباند	۷۲/۰۶	۱۱/۵۵	—	۶/۲۲	۰/۰۰۰۱
برون‌گرایی	۱/۰۰	۰/۲۵۹	۰/۳۳۶	۴۵۸	۰/۰۰۰۱
انگیزش پیشرفت تحصیلی	۰/۷۱	۰/۰۶	۰/۲۹۹	۲/۴۸	۰/۰۰۱
وضعیت اقتصادی-اجتماعی	۵/۴۸	۲/۱۴	۰/۲۱۹	۲/۸۵	۰/۰۱۳
روش تدریس معلم	۰/۴۱	۰/۰۹	۰/۲۰۳	۲/۵۸	۰/۰۱۸
بایباند	۸/۹۵	۱۳/۸۰	—	۰/۶۳	۰/۰۰۰۱

✓ آموزه شماره ششم فصل ۴

ج - بحث در نتایج :

نتیجه این تحقیق با تحقیقات بورن (۱۹۷۸)، هاجسون و فیشر (۱۹۷۸)، اربولوفسکی، مارسیا ولسر (۱۹۷۳) و آفاسلطان (۱۳۷۸) که نشان داده بود که میان خلاقیت و هویت پیشرفت رابطه معنی‌دار وجود دارد، هم‌سو می‌باشد.

نتیجه به‌دست آمده از این تحقیق با تحقیق گلداسمیت و ماترلی (۱۹۸۷)، کوپراسمیت (۱۹۶۷) که نشان داده بودند بین نمرات عزت نفس و خلاقیت رابطه مثبتی وجود دارد، هم‌سو می‌باشد.

نتیجه این تحقیق با نتایج پژوهش‌های انجام شده توسط لاین و هوگ (۱۹۸۲)، رابن، راجرز و نیبلر (۱۹۸۲) و بارون (۱۹۸۱)، مبنی بر این که درونی بودن مثبت‌تر از بیرونی بودن است، هم‌خوانی دارد. زیرا نتایج این پژوهش نشان داد که افرادی که منبع کنترل را از درون خود احساس می‌کنند و کمتر معتقد به‌شانس هستند از قوه ابتکار بیشتری برخوردارند که ابتکار یکی از اصلی‌ترین عناصر تشکیل دهنده خلاقیت است.

نتیجه این تحقیق با تحقیق کاکس (۱۹۶۲) که نشان داد که ارتباط مثبت و معنی‌داری بین نمره انگیزش پیشرفت و نمره‌های ریاضیات، گرامر، قرائت و هجی کردن وجود دارد، هم‌خوانی دارد.

کاتامی، الکایسی (۱۹۹۵) نشان دادند که بین خلاقیت و متغیرهای اجتماعی - اقتصادی رابطه معنی‌داری وجود دارد، که با نتیجه این هم‌خوانی دارد.

نتایج به‌دست آمده از این پژوهش با تحقیق امید (۱۳۵۸) که نشان داده بود خلاقیت کودکان با جمعیت خانواده آن‌ها ارتباطی ندارد و خانواده‌های گروه‌های خلاق و غیر خلاق از لحاظ سنتی بودن با هم تفاوتی ندارند و همچنین بین اعمال محدودیت و خلاقیت ارتباطی وجود ندارد، هم‌خوانی دارد.

پیش‌نهادهای تحقیق :

۱- با توجه به این که برون‌گرایی بیشترین سهم را در پرورش خلاقیت دارد، پس توصیه می‌شود که دست‌اندرکاران، برنامه‌های لازم جهت آموزش برون‌گرایی را برای دانش‌آموزان تدارک ببینند و چون دومین عامل تبیین‌کننده خلاقیت انگیزش پیشرفت تحصیلی است، پس توصیه می‌شود که دانش‌آموزان با انگیزه بالا را باید تشویق نمود و برنامه‌هایی را تدارک دید که حس انگیزه پیشرفت تحصیلی در دانش‌آموزان را تقویت نماید. عامل سوم که قسمتی از سهم خلاقیت را تبیین می‌کند روش تدریس معلم است و چون سؤالات موجود در پرسشنامه روش تدریس نشان‌دهنده اداره کلاس به شکل باز (منظور یعنی معلم متکلم وحده نباشد و از خود دانش‌آموزان در انجام تدریس کمک بگیرد، همچنین از دادن تکالیف زیاد به دانش‌آموزان خودداری کند و ملاک معلم برای

تشخیص دانش‌آموز خوب فقط نمره خوب گرفتن نباشد و ... و تدریس به شکل غیر سنتی بوده است، پس توصیه می‌شود که اداره کلاس و شیوه‌های تدریس از حالت سنتی خارج شود و به شیوه‌های جدید آموزش پرداخته شود.

۲- توصیه می‌شود که دانش‌آموزان را به داشتن عزت نفس بالا تشویق، و برای بالا بردن عزت نفس آن‌ها آموزش‌هایی را در نظر گرفت.

۳- پژوهش حاضر نشان داد بین هویت پیشرفت و خلاقیت ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد، وجود برنامه‌های آموزشی مناسب در این رابطه برای دانش‌آموزان مناسب است.

۴- نتایج اغلب تحقیقات و همچنین تحقیق حاضر نشان می‌دهد که درونی بودن و منبع کنترل را در درون خود احساس کردن مثبت‌تر از منبع کنترل بیرونی است، پس در رابطه با منبع کنترل درونی دانش‌آموزان باید آگاهی بیشتری را به‌دست آورند.

۵- نتایج این پژوهش تأیید کرد که داشتن مرزهای طبیعی در خانواده می‌تواند قسمتی از سهم عنصر ابتکار را مشخص نماید، پس باید که آموزش‌هایی را جهت خانواده‌های دانش‌آموزان در مورد این مطلب در نظر گرفت.

منابع :

- ۱- آفاسلطان، سوسن، (۱۳۷۸)، بررسی رابطه بین هویت و خلاقیت در میان دانشجویان سال اول دانشگاه تبریز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، گروه روانشناسی دانشگاه اصفهان.
- ۲- افروز، غلامعلی (۱۳۷۲)، روان‌شناسی تربیتی، تهران: انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
- ۳- امیدی، هما (۱۳۵۸)، بررسی عوامل مؤثر در شکوفایی خلاقیت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران.
- ۴- کراز، ژ، بیماری‌های روانی، ترجمه م. منصور و پ. دادستان (۱۳۶۸)، تهران: دریا.
- 5- Barron, F. (1981), Creativity and personal freedom. Van Nostrand.
- 6- Bourne, E. (1978). The state of research on ego identity. A review and appraisal (part1), Journal of youth and Adolescence, 7(3), 223-247.
- 7- Cooper Smith, S. (1967). A method for determining type of self-esteem. Journal of abnormal and social psychology, Vol. 59, 87-94.
- 8- Cox, F.N. (1962). AN assessment of the achievement behavior system in children. Child development, 33, 907-916.
- 9- Goldsmith, R. E. & Matherly, T. A. (1987), Creativity and self-esteem; A multiple operationalization validity study. The Journal of psychology, 122(1), 47-56.
- 10- Hodgson, J. W. & Fischer, J. L. (1978). Sex differences in identity and intimacy development in college youth. Journal of youth and Adolescence, 7, 333-352.
- 11- Orloffsky, J. L., Marcia, J. E. & Lesser, I. M. (1973). Ego identity status and the intimacy versus isolation crisis of young adulthood. Journal of personality and social psychology, 27(2), 211-219.
- 12- Shukla, A. & Sinha, A. K (1993), Self esteem: A requisite fore creativity. Abhigyan, 1, 53-60.